

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Попадич Н.Д.,

*викладач факультету європейського права та правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Важливість збалансованої сімейної політики впливає із наступної фундаментальної причини: суспільство не може добре функціонувати без здорових і сильних сімей; відповідно нівелюється можливість кожної конкретної особи різнобічно реалізувати себе в соціумі.

Сімейна політика в кожній із країн світу обумовлена демографічними, суспільно-економічними, а також культурними процесами. Інститут сім'ї як предмет спільних цільових установок в європейських договорах не враховується, визначення сімейної політики перебуває переважно на національному рівні у відповідальності держав-учасниць. Однак з опублікуванням у 1989 р. повідомлення про сімейну політику Європейської комісії, де вперше

підкреслювалось значення сім'ї та необхідність врахування її інтересів при формуванні політики держави, інституціями ЄС було прийнято ряд нормативно-правових актів з питань захисту прав сім'ї та дітей. Підтвердження цього – низка директив про батьківські відпустки, поліпшення безпеки та охорони здоров'я вагітних жінок, часткову зайнятість, рекомендації стосовно догляду за дітьми, резолюції про збалансування участі жінок і чоловіків у сімейному та професійному житті [5, с.15].

Метою даної статті є дослідження проблем правового регулювання сімейних відносин в контексті розвитку європейського приватного права.

Варто зазначити, що незалежно від обраної стратегії політика країн ЄС включає дві основні складові: перша – матеріальна підтримка сімей з дітьми, яка спрямована на усунення нерівності між різними категоріями сімей, створення необхідних матеріальних умов для утримання та виховання дітей, попередження чи подолання бідності; друга – створення належних умов для поєднання професійного та сімейного життя як жінкам, так і чоловікам, що, на думку зарубіжних експертів, забезпечує належний розвиток сім'ї як соціального інституту.

Політика матеріальної підтримки сімей з дітьми складає важливу частину соціальної політики більшості країн, оскільки відчутно впливає на сімейну, передусім репродуктивну поведінку європейців. Так, в усіх країнах ЄС існує система грошових субсидій сім'ям з дітьми, проте види, розміри та способи сімейних виплат відмінні не лише в різних країнах, але й у межах однієї країни залежно від типу сім'ї, кількості та віку дітей, що унеможливує зіставлення загального обсягу допомоги зі сторони держави. Однак, розглядаючи ступінь адресності надання допомоги сім'ям, виокремлюються [1, с.106]:

а) країни, що мають систему універсальних виплат на дітей, які виплачуються незалежно від доходу сім'ї (в окремих з них – Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Бельгія – розмір щомісячної допомоги залежить від «порядкового номера» та віку дитини);

б) країни, в яких система допомоги на дітей доповнюється виплатами, що одержують сім'ї, рівень доходів яких нижче межі малозабезпеченості (наприклад, Франція, Ірландія, Португалія, Великобританія);

в) країни, де допомога надається виключно малозабезпеченим сім'ям (Греція, Іспанія та Італія) – показники народжуваності цієї групи країн найнижчі серед держав Європейського Союзу.

Різниця між названими країнами базується на існуванні чи відсутності програм та цілей, спрямованих на сім'ю. Так, чітко визначена сімейна політика у Франції, Бельгії, Люксембурзі.

Частиною першою статі 1 Сімейного кодексу України встановлено, що Сімейний кодекс України визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

До особистих немайнових прав та обов'язків подружжя Сімейний кодекс України відносить [3, с.59]:

- обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я (стаття 143 Сімейного кодексу України);

- обов'язок батьків зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану (стаття 144 Сімейного кодексу України);

- право на ім'я (визначення імені, по батькові та прізвища дитини, їх зміни) (статті 145, 146, 147, 148 та 149 Сімейного кодексу України);

- право на виховання дитини (статті 151, 152 Сімейного кодексу України);

- право на спілкування батьків і дітей (стаття 153 Сімейного кодексу України);

- право батьків на визначення місця проживання дитини (стаття 160 Сімейного кодексу України).

- право на материнство (стаття 49 Сімейного кодексу України) і т.д.

У Сімейному кодексі України є чимало нових законодавчих рішень, які можуть зацікавити європейську законотворчу еліту. Йдеться зокрема про [2, с.42]:

- 1) визнання і законодавче закріплення природних прав на материнство та батьківство;

- 2) розширення сфери законодавчого регулювання інших немайнових відносин між подружжям;

- 3) розширення сфери законодавчого регулювання особистих немайнових та майнових відносин між іншими членами сім'ї та родичами;

- 4) запровадження різних підходів до визначення наслідків порушення законів шлюбу в момент його реєстрації; розширення сфери дії права на оспорування батьківства; посилення охорони інтересів того з батьків, хто проживає з дитиною - інвалідом;

- 5) несповну процедуру розірвання шлюбу судом; "дитяче" майно;

- 6) заборону фізичного покарання дітей;
- 7) можливість усиновлення повнолітньої особи;
- 8) можливість позбавлення усиновлювача батьківських прав.

Аналізуючи перелічені права та обов'язки подружжя, можна зробити висновок, що законодавець при їх визначенні враховує як загальні цивільно-правові положення щодо визначення особистих немайнових прав громадян незалежно від шлюбу, так і закріплює порядок виникнення, здійснення та припинення таких прав та обов'язків у осіб, що перебувають у зареєстрованому шлюбі. Це можна пояснити тим, що кожному громадянину від народження або за законом належить певне коло особистих немайнових прав та обов'язків. Більшість з таких прав особа володіє довічно. Вступ до шлюбу суттєво не впливає на ці права. Вони продовжують належати кожному з подружжя як громадянину. До таких прав належать: право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості та деякі інші особисті права [6, с.122].

Зміст цих особистих немайнових прав становить можливість особи вільно на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя. Ці права, як правило, складають зміст цивільної правоздатності громадян і охороняються не сімейним, а цивільним законодавством. Підсумовуючи викладене, можна дати наступне визначення поняття особистих немайнових правовідносин з участю подружжя: це - врегульовані нормами сімейного права відносини з приводу особистих немайнових благ та інтересів осіб, що перебувають у шлюбі. В основі особистих немайнових правовідносин подружжя лежить правовий статус кожного з подружжя. Під правовим статусом подружжя розуміється забезпечена законом можливість набуття та реалізації особистих і майнових прав подружжя з метою зміцнення сім'ї, виховання дітей і досягнення особистого щастя. Крім того, особисті немайнові права становлять лише частину правового статусу подружжя, але ця частина має суттєве значення, бо є фундаментом для створення міцної сім'ї.

Незважаючи на досягнутий консенсус у принципових підходах до сімейної політики, існують суттєві відмінності щодо її реалізації в окремих країнах-членах Європейського Союзу. Міжнародне порівняння сімейної політики дозволяє виокремити значну кількість стратегій, які визначаються, по-перше, відношенням урядів до демографічних та сімейних проблем, по-друге, фінансовими можливостями окремих країн. Загалом, ці країни можна поділити на

групи, які в зарубіжній літературі називають з «явною» та «прихованою» сімейною політикою. Різниця між ними базується на існуванні чи відсутності програм та цілей, спрямованих на сім'ю. Так, чітко визначена сімейна політика у Франції, Бельгії, Люксембурзі. Більш широкою концепція політики держави стосовно сім'ї формується в Австрії та Німеччині. «Прихована» сімейна політика не означає самоусунення держави від сфери сім'ї, а лише демонструє відмову від кількісних цілей. Головна мета цих країн – добробут населення. Вибір сімейної поведінки залишається за людиною, держава зобов'язана забезпечити відповідними засобами, щоб її рішення були ефективними. Тобто, інтереси сім'ї певним чином враховуються при формуванні та реалізації соціально-економічної політики [4, с.338].

Варто підкреслити, що пряма залежність між обраною стратегією та тенденціями розвитку інституту сім'ї відсутня. В дослідженнях окремих зарубіжних фахівців доведено, що, наприклад, рівень народжуваності вищий у країнах з наявними інституційними механізмами, спрямованими на підтримку сім'ї (незважаючи на офіційно заявлені цілі), а також відносно високим рівнем гендерної рівності в сім'ї. Однак в країнах з більш розвинутою політикою в сфері підтримки сім'ї відмічається й вищий рівень соціального лібералізму, який, хоча й розширив можливості людини в плані саморегуляції поведінки, зумовив також негативні тенденції розвитку сім'ї – збільшення кількості розлучень, незареєстрованих шлюбів. Кількість неповних сімей.

Значну частину державної підтримки сімей з дітьми в європейських країнах складають податкові пільги, знижки та кредити (при оподаткуванні прибутків, оплаті за житло та комунальні послуги, користуванні транспортом тощо), а в Люксембурзі та Франції таким чином надається основна частина допомоги сім'ям. При цьому, зарубіжні експерти доводять, що податкові заходи, будучи невидимими економічними стимулами, все ж виступають потужними інструментами політики підтримки сім'ї та певних типів фінансової та соціальної поведінки [2, с.196].

В європейських країнах широко реалізуються програми цільових кредитів, мета яких – надати можливість вирішення побутових проблем сім'ям з низькими доходами та мінімізувати державні витрати на соціальні цілі. Держава стимулює використання цього механізму фінансування, виступає в якості гаранта по кредиту, встановлює процентні ставки на кредити суттєво нижче ринкових та субсидує різницю з бюджету чи передбачає можливість відстрочки повернення кредиту й навіть його повного погашення, якщо кредитувальник має низькі доходи.

У країнах-членах ЄС серед сімей з дітьми особлива матеріальна підтримка надається неповним сім'ям. Допомога самотнім батькам

залежить від рівня доходу та кількості дітей в сім'ї. У цілому, в більшості європейських країн неповні сім'ї можуть розраховувати на більшу підтримку, аніж сімейні пари. Греція – єдина країна, де самотній батько забезпечений гірше подружжя. Водночас, рівень позашлюбних народжень у цій країні найнижчий серед інших членів ЄС (станом за 2005 р. лише 5 % від загальної кількості новонароджених). Тобто, подібні заходи виробників сімейної політики в Греції певним чином стримують сім'ї від руйнування, запобігаючи збільшенню неповних сімей, що потребують утримання.

У окремих державах-членах ЄС значна увага приділяється політиці, спрямованій на створення умов для узгодження сімейних та професійних обов'язків жінок і чоловіків, яка здійснюється переважно шляхом надання батьківських відпусток та розвитком системи догляду за дітьми (хоча в окремих країнах широко запроваджуються гнучкі режими зайнятості). Варто підкреслити, що надання відпусток для батьків набуває найбільшого значення як компонент загальноєвропейської сімейної політики, оскільки створення можливостей працювати без ущемлення сімейних функцій у період 1995-2000 рр. відіграло істотну роль у зростанні народжуваності в ряді країн. У практиці цих країн існують різні види відпусток, які встановлені для батьків з сімейних потреб. Серед них: відпустки для жінок, які надаються в усіх країнах Європейського Союзу безпосередньо упродовж до- та післяпологового періодів (переважно оплачувані); відпустки для чоловіків, які надаються батькові як доповнення до материнської відпустки терміном від 1 до 4 тижнів [1, с.227].

Гендерно-нейтральні відпустки слідує зазвичай за відпустками по вагітності та пологах. Віднедавна в ряді країн (наприклад, Нідерланди, Німеччина) частина батьківської відпустки надається для чоловіків одночасно з жінками.

Для узгодження трудової діяльності та сімейного життя, з точки зору більшості експертів, виробники сімейної політики намагаються забезпечити розвиток сервісної системи догляду за дітьми дошкільного віку. Характер державної участі країн-членів ЄС у цій сфері залишається надзвичайно різним всередині Європейського Союзу при одночасній відсутності співставлених даних. Загалом система догляду за дітьми представлена громадськими чи приватними (або їх поєднанням) службами обслуговування дітей, а також неофіційним чи офіційним обслуговуванням кваліфікованими працівниками, що надають догляд у власному будинку чи за місцем проживання дитини. При цьому, відмічається значне коливання доступності послуг відповідних соціальних служб. Витрати сімей на виховання дитини-дошкільника обходяться батькам від 36% середньої заробітної плати в Греції до нуля в Бельгії та Франції. У більшості держав батьки з

низьким сімейним прибутком можуть сподіватися на субсидійоване обслуговування, проте місцезнаходження таких служб часто є незручним [3, с.59]. Проблематичним може бути й сервіс у найнеобхідніші години, якщо робочий графік батьків нерегулярний.

Отже, при формуванні та реалізації сімейної політики в Україні слід враховувати позитивні здобутки європейських країн, зокрема:

- ефективне поєднання універсальних та адресних видів соціальних виплат сім'ям, що сприятиме усуненню матеріальної нерівності між різними категоріями сімей;

- систему забезпечення рівних можливостей сім'ям незалежно від кількості дітей у сім'ї та працюючих дорослих, що сприяє реалізації власних установок громадян щодо створення сім'ї та народження дітей;

- розширення можливостей чоловіків для виконання сімейних, передусім, батьківських обов'язків (перш за все, шляхом надання права на відпустку при народженні дитини та її догляду одночасно з материнською), що сприяє підвищенню громадянського престижу батьківства тощо.

Список використаних джерел:

1. Борисова В.І. Сімейне право України / В.І. Борисова, І.В. Жилінкова. – К.: Наукова думка, 2011. – 327 с.
2. Гопанчук В.С. Сімейне право України: Навч.підр. / В.С. Гопанчук. - К.: Наукова думка, 2011. – 303 с.
3. Грічук О. Проблеми і перспективи правового регулювання сімейних правовідносин / О. Грічук // Підприємництво, господарство і право. - 2011. - № 10. – С. 59-62.
4. Исаад М. Международное частное право / М. Исаад. - М.: Прогрес, 2009. – 491 с.
5. Кайлова О. Опыт семейной политики в странах Европейского Союза: система родительских отпусков // Политика народонаселения: настоящее и будущее: Четвертые Валентеевские чтения: Сборник докладов (Книга 2) / Ред. В. В. Елизаров, В. Н. Архангельский. – М: МАКС Пресс, 2005. – С. 15-24.
6. Ромовська З.В. Сімейне право – перспективи розвитку / З.В. Ромовська // Основні напрямки реформи цивільного права в Україні. Зб. статей та матеріалів. – К., 2009. - С. 122-124.